

УДК 811.16:[625.7(477.46)]«17/18»
DOI: 10.32342/2523-4463-2019-0-16-23

О.Б. ВАСИЛИК,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва*

НАЗВИ ШЛЯХІВ СПОЛУЧЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ УМАНЩИНИ (XVIII–XIX ст.)

Метою статті є аналіз структурно-семантичних особливостей давніх дромонімів та ремігатионімів історичної Уманщини впродовж їхнього функціонування, починаючи від перших фіксацій у писемних текстах XVIII–XIX ст. до наших днів.

У минулому населені пункти досліджуваної території з'єднувалися між собою різноманітними шляхами, більш чи менш зручними. Усі вони на той час були ґрунтовими. За видами руху поділялися на поштові, торгові чи караванні, військові, етапні дороги й малі стежки між селами. На їх позначення використовувалися лексеми *дорога* і *тракт*, на відміну від XVII ст., коли функціонували апеліативи *шлях* і *гостинець*. Ці назви були переважно відойконімного походження. Лексеми *гребля* та *брід* пов'язані з пішим чи колісним подоланням неглибоких водних об'єктів. Такі об'єкти отримували назви переважно за місцем розташування. Подібно до греблі використовувався брід. Але зафіксовано лише одну назву, що відома з XVIII ст.: *Синюхин Брод*.

Особливістю досліджуваних назв є використання описових конструкцій, у яких урахувалися такі характеристики, як розмір, форма, якість, функціональне призначення, розташування відносно інших географічних об'єктів. Такі оніми складаються з іменника у називному відмінку та прийменникової конструкції, що пояснює іменник, виступаючи визначенням. Ці конструкції виражають напрямок і можуть бути відповідями на запитання: «куди?», «звідки?». Назви-орієнтири з'являються у зв'язку з потребою конкретно визначити місцезнаходження нових топооб'єктів відносно більш відомих. Вони утворюються поєднанням прийменників з іменниками в непрямих відмінках. У мікротопонімній системі тип назв «прийменник + іменник» є досить поширеним. Прийменникові конструкції характерні для мікротопонімії різних регіонів України. Але значний відсоток їх вживання припадає на сучасний період, оскільки вони активні в усному мовленні. Для історичної Уманщини ці назви є малопродуктивними.

Аналіз репрезентованих назв показав, що досліджувані дромоніми – це переважно описові назви, що мають у своєму складі прийменникові конструкції. Найхарактернішими є моделі з прийменниками *з* та *в*, що визначали розташування нових топооб'єктів відносно більш відомих і значущих. А гідродромонім та переважна частина ремігатионімів є атрибутивними словосполученнями, організованими за моделлю «прикметник + іменник». Більшість онімів зникла, а деякі назви було змінено протягом XX ст.

Ключові слова: апеліатив, дромонім, лексема, мікротопонім, словотвірна модель.

В статье рассмотрено происхождение названий путей сообщения Умани, зафиксированных в исторических источниках XVIII–XIX вв. Исследуемые онимы представлены в диахроническом аспекте, что позволяет проследить словообразовательную структуру и семантические особенности на протяжении всего периода функционирования названий.

Ключевые слова: апеліатив, дромоним, лексема, мікротопоним, словообразовательная модель.

Останнім часом у зв'язку із зростанням інтересу до минувшини краю з'являється багато наукових праць краєзнавчого характеру. Але історики, досліджуючи минуле тієї чи іншої місцевості, під час роботи з архівними документами зверта-

ють увагу на соціально-економічні, військові та інші питання, а мікротопонімний матеріал, зокрема назви малих природних реалій (полів, лісів, озер, ставків, урочищ, ярів, дрібних річок, струмків тощо) та назви невеликих об'єктів, пов'язаних з господарською, практичною діяльністю людини (міських площ, базарів, передмість, сільських кутків, вулиць, провулків, культових споруд, шляхів сполучення), залишається поза увагою. Такі власні назви містять інформацію про особливості йменованого об'єкта, історичну епоху, у якій вони виникли, етнос, мову тощо. Тому їх вивчення є досить актуальним. Особлива увага звертається на системне дослідження мікротопонімів окремих регіонів України. Плідний науковий доробок у цьому напрямі здійснено такими науковцями, як Н.І. Лісняк, О.І. Михальчук, Н.В. Сокол та ін. Частково мікротопоніми аналізували у своїх працях, присвячених вивченню народної географічної термінології певних територій, О. Данилюк, Й. Дзензелівський, Т. Марусенко, Є. Черепанова.

Значний науковий інтерес становить дослідження системи мікротопонімів історичної Уманщини, територія якої охоплювала східні райони Вінницької, південно-західні – Київської, західні – Черкаської та Кіровоградської, північно-західні – Миколаївської та північно-східні – Одеської областей.

Метою статті є аналіз структурно-семантичних особливостей давніх дромонімів та ремігатионімів зазначеної території впродовж їх функціонування, починаючи від перших фіксацій у писемних текстах до наших днів.

У XVIII–XIX ст. основними видами наземних засобів сполучення на Уманщині виступали дороги і стежки як важливий елемент усіх ландшафтних об'єктів. Населені пункти з'єднувалися між собою різноманітними шляхами, більш чи менш зручними. Дороги з Умані розходилися на Чигирин, Івангород, Звенигородку, Липовець, Ольвіополь, П'ятигори, Радомишль, Тульчин, Гайсин, Богуслав, Самгородок, Васильків. Усі ці шляхи на той час були ґрунтовими. За видами руху вони поділялися на поштові, торгові чи караванні, військові, етапні дороги й малі путівці між селами. На їх позначення використовувалися лексеми *дорога* і *тракт*, на відміну від XVII ст., коли функціонували апелюючи *шлях* і *гостинець*. Ці назви були переважно відойконімного походження.

Тракт Богопіль (Умань). Назва відома з XVIII ст.: ... *przez Trakt Bohopol* (1799 р.) [1, арк. 9]. Дромонім утворений від назви міста Богополя, що нині є частиною міста Первомайська Миколаївської обл. (польською *Miasto Bohopol* [2, с. 76]). Назва не збереглася.

Тракт Полянецького (Умань). Назва відома з XVIII ст.: ...*przez Trakt Polanckiego* (1799 р.) [1, арк. 9]. Мікротопонім утворений від назви с. Полянецьке, що нині входить до складу Уманського р-ну (польською *Polanckie* [2, с. 76]). У XIX ст. використовувалася описова конструкція: **Въ С. Полянѣцкое** (1838 р.) [3]. Нині збереглася прийменникова назва: *на Полянецьке* [4].

Уманська (Охматів Жашківського р-ну). Назва відома з XIX ст.: *Через Охматовъ идетъ большая дорога, называемая Уманской* (1883 р.) [5, с. 87]. Дромонім утворений від назви міста Умані. Назва не збереглася.

На території історичної Уманщини у XVIII ст. був відомим також *Гардовий шлях*. Він виходив з Поділля, ішов через Буг одним із кам'яних мостів, далі входив у межі вольностей запорізьких козаків і йшов ними 300 верст до гирла річки Кам'янки, тоді до турецького міста Кизикермена, звідти до Таванського перевозу й далі у Крим [6, с. 250]. Словники української мови фіксують лексему *шлях* зі значенням «большая проѣзжая дорога; путь» (Грінч., IV, с. 504), «смуга землі, призн. для їзди та ходіння; дорога» (СУМ, XI, с. 493). Крім Гардового, цей шлях називали ще *Королівським*: **Гардовый шляхъ** *получилъ свое названіе оттого, что начинался отъ Гарда на Бугѣ; онъ-же носилъ названіе Королевскаго, потому что на немъ польскій король Янъ-Альбрехтъ въ 1489 году одержалъ побѣду надъ татарами и турками* [6, с. 249]. Отже, маємо відонімний мікротопонім, утворений суфіксальним способом: *Гардовий шлях* < *Гард* (історична назва козацької паланки Війська Запорозького, що розташовувалася на місці злиття річок Великий Ташлик і Південний Буг). На території історичної Уманщини ця назва вживається й нині. Так, залишки *Гардового шляху* знаходяться біля с. Розсоховатець Новоархангельського р-ну. У деяких селах існують кутки з назвою *Гардова* (Колодисте Уманського р-ну, Вільхове Благовіщенського р-ну та ін.). Жителі с. Городниця Уманського р-ну називають шлях, що тягнеться за кілометр від села,

Гардовацьким, або *Широким* (за його колишню ширину). Ще півстоліття тому ширина шляху сягала 34 метри і порушувати цей розмір було заборонено.

Широковідомим у народі був *Чумацький шлях*, що йшов від Китайгорода на Романкове, уздовж річки Базавлука, далі через Базавлук із правого на лівий берег, до станції Степової, звідси через Дніпро, його притоки Святу Гірку Воду, Білозірку, Рогачик і врешті в Татарію [6, с. 246]. Цей шлях називали ще *Кримським*, бо на карті 1736 р. («Der Kriegs Operationen am Donn und Dnieper») він позначений як «**Дорога, якою купці йдуть прямо в Крим**» [6, с. 246]. У джерелах XIX ст. значиться як *Крымській или Чумацкий шляхъ* [6, с. 242]. Очевидно, назва була перенесена з астроніма *Молочний Шлях*, що, як зазначає Ю.О. Карпенко, є дивовижним утворенням зоряного неба. Це срібляста туманна смуга, яка оперізує небесну сферу і яку добре видно у безмісячні ночі [7, с. 14]. Назва *Молочний Шлях* створена давніми греками, однак в Україні широковідомим є варіант *Чумацький Шлях*. Чумаками в Україні у XV–XIX ст. називали візників і торговців, які перевозили на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу (СУМ, XI, с. 382). Словник П. Білецького-Носенка фіксує лексему *чумаць* у значенні «промисленникъ, малороссіянинъ, їдущій съ воловими подводами на Донъ за рыбой или въ Кримъ за солью» (Б.-Нос., с. 393). Розташування Молочного Шляху на зірковому небі свідчить, що Чумацький Шлях є типовою орієнтаційною назвою. Чумаки їздили у Крим влітку і взимку (навесні й восени дороги дороги були непридатними для поїздки), прямуючи на південь або на південний схід. Саме зимовими вечорами Молочний Шлях тягнувся з північного заходу на південний схід. Улітку його напрямком був іншим, але також використовувався для орієнтації. Та й довгі літні дні зменшували необхідність у нічних пересуваннях [7, с. 19–20].

У жителів Уманщини цей шлях асоціюється безпосередньо з чумаками: *Уздовж південної частини села Городниця Уманського р-ну проходила дорога під назвою «Чумацький шлях», яким їздили чумаки возами та волами і возили сіль з Криму* [8]; *З давніх-давен через с. Колодисте Уманського р-ну проходив Чумацький Шлях, у центрі села через річку був брід, яким переїжджали чумаки* [8]. Назва *Чумацький шлях* згадується нині в багатьох селах (Іваньки Маньківського р-ну, Бабанка Уманського р-ну, Розсохуватець Новоархангельського р-ну, Ємилівка Голованівського р-ну, Трояни Благовіщенського р-ну), хоча сам шлях не зберігся. За с. Кищенці Маньківського р-ну є залишки Чумацького шляху, який нині називають *Битим*, бо й досі цей ґрунт є настільки вибитим, що нагадує тверде покриття [4].

Особливістю назв шляхів зазначеного періоду було використання описових конструкцій, у яких урахувалися такі характеристики, як розмір, форма, якість, функціональне призначення, розташування відносно інших географічних об'єктів.

Велика поштова дорога в м. Звенигородку (Умань). Дромонім відомий з XIX ст.: *Большая почтовая дорога въ Г. Звенигородку* (1800 р.) [9]. Власне назви дороги не засвідчено, маємо лише її опис, у якому зазначено призначення (поштова), розташування (дорога з Умані вела до Звенигородки). Щодо характеристики лексеми «*большая*», то не можна однозначно визначити її мотивацію. Можливо, цей шлях був довгим чи широким, або ж було великим навантаження на цю дорогу. На планах міста Умані 40–60 рр. XIX ст. фіксуємо скорочені варіанти: *дорога въ Г. Звенигородку* (1845 р.) [10, с. 26]; *Въ Г. Звенигородку* (1861 р.) [11, арк. 9], що свідчить про конденсацію назви. Очевидно, карти цього періоду укладали ті люди, які гарно знали попередні картографічні праці й дослідчили більшу за обсягом територію. Тому намагалися показати більше об'єктів на картах тих самих розмірів, що й у їхніх попередників. Можливо, це й стало причиною скорочення попередньої назви, втратою навіть ГТ *дорога*. З огляду на це можемо говорити про екстралінгвальний чинник. Оскільки інформація вже була подана раніше, картографи орієнтувалися на те, що люди користувалися складеними раніше картами й володіли інформацією. Також брався до уваги той факт, що мешканці цієї місцевості знали про дорогу й користувалися нею. Тому в якомога меншій кількості слів було подано більше інформації. Отже, ці невеликі мовні конструкції створювалися завдяки поєднанню таких чинників: 1) використання карти як основного орієнтира; 2) знання місцевості.

У джерелах пізнішого часу як варіант досліджуваного дромоніма засвідчено власну складену назву: *по Звенигородской почтовой дороге* (1896 р.) [12, с. 3], пор. апел. сл.–сп.

почт́овая доро́га «стовповий шлях» (Умань, I, с. 194). Компонент *Звенигородская* утворений від назви міста *Звенигородка* (Черкаська обл.). На початку ХХ ст. дромонім функціонував як власна назва: *Въ церкви св. Николая казаки присягнули и пошли по Звенигородской дорогѣ... (По рассказамъ стариковъ, Звенигородская дорога шла тогда совѣтъмъ въ другомъ направленіи, чѣмъ теперь)* (1910 р.) [13, с. 20 Б]. Нині не вживається.

Описові назви є характерними для мікротопонімії досліджуваного регіону. Такі оніми складаються з іменника у називному відмінку та прийменникової конструкції, що пояснює іменник, виступаючи визначенням. Ці конструкції виражають напрямок і можуть бути відповідями на запитання: «куди?», «звідки?». Назви-орієнтири з'являються у зв'язку з потребою конкретно визначити місцезнаходження нових топооб'єктів відносно інших, більш відомих місцевим жителям. Вони утворюються поєднанням прийменників з іменниками в непрямих відмінках.

Суть описових конструкцій полягала в побудові на основі логічних зв'язків, залежно від урахування чи неврахування місця знаходження номінатора. Оскільки зазначалося, з якого населеного пункту пролягав шлях, можемо говорити про те, що опис було зроблено людиною, яка перебувала саме в цій місцевості. О. Лужецька, досліджуючи мікротопонімію Південно-Західного Опілля, кваліфікує прийменникові конструкції як несправжні оніми або «напівтопоніми», оскільки вони посідають проміжне місце між загальними і власними найменуваннями [14, с. 181]. До них відносимо такі назви.

Дорога в м. П'ятигори (Умань). Мікротопонім відомий з ХІХ ст.: *Дорога въ городъ Пятѣгоры* (1800 р.) [9]. Назва не збереглася.

Дорога в с. Городецьке (Умань). Мікротопонім відомий з ХІХ ст.: *Дорога въ село Городецкое* (1800 р.) [9]. Нині функціонує конструкція з прийменником *на*: *дорога на Городецьке* [4].

Дорога із села Громи (Умань). Мікротопонім відомий з ХІХ ст.: *Дорога изъ села Громъ* (1800 р.) [9]. Нині в мовленні місцевих жителів функціонує скорочений варіант: *дорога з Громів* [4].

Дорога з Умані до Івангорода (Умань). Мікротопонім відомий з ХІХ ст.: *Дорога отъ Умани до Ивангорода* (1852 р.) [15, с. 525]. У джерелах пізнішого часу зафіксовано скорочений варіант: *Изъ М. Ивангорода* (1861 р.) [11, арк. 9]. Назва не збереглася.

Дорога із Соколівки до Умані (Умань). Назва відома з ХVІІІ ст.: ... *przez drogę z Sokolowki do Humania* (1799 р.) [1, арк. 9]. У ХІХ ст. функціонував скорочений варіант: *Изъ Соколовки* (1816 р.) [16, арк. 48]. Нині назва не вживається.

З м. Умані в м. Чигирин (Умань). Мікротопонім відомий з ХІХ ст.: *Отъ г. Умани въ г. Чигиринъ* (1852 р.) [15, с. 525]. Дорога зазначалася як військова і була призначена для руху військових команд і транспорту. Очевидно, зі зміною основної функції цим шляхом не користувалися, і назва не збереглася.

Тракт з Маньківки і Берестівця до Умані (Умань). Назва відома з ХVІІІ ст.: ... *przez Trakt z Mańkowi i Berestowca do Humania* (1799 р.) [1, арк. 9]. Дромонім не зберігся.

Тракт з Умані до Піківця (Умань). Назва відома з ХVІІІ ст.: ... *do Traktu teraz z Humania do Piko-wca* (1799 р.) [1, арк. 9]; *Въ С. Пиковецъ* (1838 р.) [3]. Нині в мовленні місцевих жителів функціонує скорочений варіант: *дорога на Піківець* [4].

У с. Аполянку (Бабанка Уманського р-ну) Назва відома з ХІХ ст.: *Въ с. Аполянку* (1870 р.) [17]. Нині в мовленні місцевих жителів функціонує власна назва: *Аполянська – польова дорога, що веде до сусіднього села Аполянка* (СМЧ, с. 14).

У с. Дмитрушки (Умань). Назва відома з ХІХ ст.: *Въ С. Дмитрушки* (1838 р.) [3]. Нині в мовленні місцевих жителів функціонує конструкція з прийменником *на*: *дорога на Дмитрушки* [4].

У мікротопонімії системі тип назв «прийменник + іменник» є досить поширеним. Прийменникові конструкції характерні для мікротопонімії різних регіонів України. Але значний відсоток їх вживання припадає на сучасний період, оскільки вони активні в усному мовленні. Для історичної Уманщини ці назви є малопродуктивними. У науковій літературі такі конструкції йменуються назвами-орієнтирами, що вказують на локалізацію «безіменних» об'єктів стосовно до примітних і загальновідомих на певній території об'єктів [18, с. 225]. Вони є архаїчними синтаксичними конструкціями і перебувають поруч зі звичайними назвами. Серед них можна виокремити такі моделі утворення:

а) апелятив (у називному відмінку) + прийменник + іменник на позначення родового поняття + ойконім. Відповідно до семантичних ознак прийменників виокремлюємо такі підгрупи:

– конструкції з прийменником **з**, що використовується для врахування місця знаходження номінатора: *Дорога изъ села Громъ*;

– конструкції з прийменником **в**, що вживається, коли не враховувалося місце знаходження номінатора: *Дорога въ городъ Пятъгоры*;

б) апелятив (у називному відмінку) + прийменник + ойконім + прийменник + ойконім: *droga z Zwirek do Stepkowki*;

Оскільки такі назви містили багато компонентів, то часто зазнавали усічення: *Trakt teraz z Humania do Pikowca – Въ С. Пиковецъ*.

Часто апелятив (*дорога*) випускався й засвідчувалася лише власне прийменникова конструкція, тому що з контексту було зрозуміло, про що йдеться: *Изъ Города Києва, Изъ М. Саврани, Въ с. Аполянку, Въ С. Дмитрушки, Отъ г. Умани въ г. Чигиринъ, Въ С. Полянъцкое, Въ м. Торговицу*.

У давнину природні шляхи сполучення пролягали не лише по суші, а й по воді. Такі лексеми, як *гребля* та *брід* пов'язані з пішим чи колісним подоланням неглибоких водних об'єктів. Греблі зазвичай влаштовувалися ящиками, що часто не мали жодного стоку, від чого в них збиралася вода й утворювався бруд, інколи, під час бездоріжжя, до 80 см глибиною. Греблі на річкових ставках насипалися таким же пухким чорноземом (що легко розпливався в бруд навіть на твердій дорозі) і зв'язували хмизом [15, с. 518]. Назви греблі отримували переважно за місцем розташування.

Звірецька (Умань). Назва відома з XVIII ст.: ... *jarkiem powyżej Grobli Zwireckiej* ... (1799 р.) [1, арк. 9]. Ремігатионім утворений від назви ставка *Зверецъ* (1820 р.) [19], біля якого знаходився об'єкт. Назва не збереглася у зв'язку зі зникненням реалії.

Конела (Конела Жашківського р-ну). Назва відома з XVII ст.: ...*do grobli, Koneta zwaney* (1630 р.) [20, с. 195]. Ремігатионім утворений від назви річки Конела. Онім не зберігся у зв'язку зі зникненням реалії.

Красна гребля (Умань). Ремігатионім відомий з XIX ст.: *Красная Гребля* (1838 р.) [3]; *Такъ называемая «Красная гребля» существовала и раньше* (1895 р.) [21, с. 25]. Назва виникла внаслідок приєднання означення *Красна*, що походить від лімніоніма *Красный Ставъ* (1845 р.) [10, с. 91], до апел. *гребля* «плотина для удержання текущей воды» (Б.-Нос., с. 106). ГТ *гребля* фіксує Т.В. Громко зі значеннями: «1. Штучне перекриття води на річці або на ставку; 2. Дорога через річку» (СНГТК, с. 63). Об'єкт знаходився на річці Кам'янці й використовувався для підняття рівня води в Красному ставку. Мікротопонім не зберігся.

Пахомова гребля (Умань). Ремігатионім відомий з XIX ст.: ... *паводкомъ вынесло 6-ти саженный громадный опустъ здешней плотины, называемой «Пахомова гребля» по Звенигородской почтовой дороге* (1896 р.) [12, с. 3]. Назва є атрибутивним словосполученням, утвореним поєднанням присвійного прикм. *Пахомова* (< антропоніма *Пахом / Пахомий* (Левч., с. 74)) і апел. *гребля* (див. гр. *Красна гребля*, Умань). Об'єкт знаходився на річці Уманці. Мікротопонім не зберігся у зв'язку зі зникненням реалії.

Тартакова (Умань). Назва відома з XVIII ст.: *Grobla Tartakowa* (1799 р.) [1, арк. 9]. Ремігатионім утворений від назви колишнього передмістя Умані – *Тартак*. Гребля знаходилася на річці, що протікала повз це передмістя. Назва не збереглася у зв'язку зі зникненням реалії.

Подібно до греблі використовувався брід. Нами зафіксована лише одна назва, що відома з XVIII ст.: **Синюхин Брід** (Первомайський р-н) (1774 р.) [22, с. 2]. Гідродромонім є атрибутивним словосполученням, перший компонент якого походить від назви річки Синюхи, а другий утворений від апел. *бродъ*. В.В. Лобода, досліджуючи ойконім *Синюшин Брід* (село Первомайського р-ну Миколаївської обл.), зазначає, що його назва утворена шляхом перенесення на поселення топонімного сл.-сп. з ГТ – найменування броду через р. Синюху [23, с. 200]. Нині назва використовується лише в краєзнавчих працях: *Попереду чекала ще одна бродова переправа – Синюхин Брід – і далі шлях до Криму і Чорного моря не мав водяних перешкод* [24, с. 220].

Таким чином, можна зробити висновок, що серед досліджених дромонімів переважають описові назви, що мають у своєму складі прийменникові конструкції.

Найхарактернішими є моделі з прийменниками **з** та **в**, що визначали розташування нових топооб'єктів відносно більш відомих і значущих. Натомість гідродромонім та переважна частина ремігатионімів є атрибутивними словосполученнями, організованими за моделлю «прикметник + іменник». Більшість онімів зникла, а деякі назви було змінено протягом ХХ ст.

Умовні скорочення

Б.-Нос. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / П. Білецький-Носенко ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; підготував до випуску В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1966. – 423 с.

Грінч. – Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. з доданням власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. I–IV.

Левч. – Словник власних імен людей / за ред. С. П. Левченка. – К. : Наук. думка, 1967. – 112 с.

СМЧ – Словник мікротопонімії Черкащини / укладачі: Т.О. Гаврилова, З.М. Денисенко. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2010. – 494 с.

СНГТК – Громко Т.В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т.В. Громко, В.В. Лучик, Т.І. Поляруш. – К. – Кіровоград, 1999. – 222 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

Уман. – Уманець М. Словарь російсько-український : в 4 т. / М. Уманець, А. Спілка. – Львів, 1893–1898. – Т. 1–4.

Список використаних джерел

1. ЦДІАК України, ф. 49, оп. 1, спр. 37, арк. 9.
2. Serczyk W. Włość Humańska w drugiej połowie XVIII wieku (z problematyki społecznej i gospodarczej) / Władysław Serczyk // Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. – Zeszyt 5. – 1961. – S. 75–100.
3. ДАКО, ф.1542, оп. 1, спр. 2415, арк. 1.
4. Василик О.Б. Матеріали топонімічних експедицій, зібрані протягом 2010–2014 рр.
5. Мукалов Н.Д. География Киевской губернии: учеб. пособие по родиноведению / Н.Д. Муканов. – К.: Тип. «Губернская», 1883. – 146 с.
6. Эварницкій Д.И. Вольности запорожскихъ казаковъ / Д.И. Эварницкій. – С.-Петербургъ: Типография и фот. П.И. Бабкина, 1898. – 405 с.
7. Карпенко Ю.А. Названия звездного неба / Ю.А. Карпенко. – М.: Наука, 1981. – 184 с.
8. Уманський краєзнавчий музей, № 6652, 374 арк.
9. Атлас Киевской губернии, состоящий из генеральной карты, 12 городских планов и 12 поветовых карт, 1800 г.
10. Скальковскій А. Наѣзды гайдамакъ на Западную Украину. 1755–1768. Сочиненіе А. Скальковскаго / А. Скальковскій. – Одесса, въ городской типографіи, 1845. – 230 + II с.
11. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 92, спр. 204, 25 арк.
12. Умань. Наводнение // Киевское слово. – 1896. – 12 марта. – С. 3.
13. Весь Умань на 1911 годъ. – Умань, 1910. – Ч. I. – 34 с.
14. Лужецька О. Прийменникові деривати у мікротопонімії Південно-Західного Опілля / О. Лужецька // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 175–182.
15. Фундуклей И. Статистическое описание Киевской губернии / И. Фундуклей. – Часть I. – СПб.: Типография Министерства внутренних дел, 1852. – 349 + IX с.
16. ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1030, спр. 428, арк. 48–49.
17. ЦДІАК України, ф. 492, оп. 34, спр. 632, арк. 1–2.
18. Стрилюк О. Словотвірна структура мікротопонімів сіл Турійського району Волинської області / О. Стрилюк // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Мовознавство. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – Вип. 2 (17) – 1 (18). – С. 214–225.
19. ДАКО, ф. 1542, оп. 1, спр. 2414, 1 арк.

20. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – 1859–1914. – Ч. VII. – Т. I.

21. Иващенко В. Исторический очерк Умани и Царицына сада (Софиевки) / В. Иващенко. – К.: Типография С.В. Кульженко, 1895. – 49 с.

22. Путешествие И.А. Гильденштедта по Елисаветградской провинции (1774 г.) // Елисаветградский вестник. – 1889. – № 53. – С. 2.

23. Лобода В.В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В.В. Лобода. – К.: Вища школа, 1976. – 232 с.

24. Монке С.Ю., Петренко А.І. Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років ХХ століття): монографія / С.Ю. Монке, А.І. Петренко, Т.В. Кузнець та ін. – К.: Київський університет, 2001. – 266 с.

THE NAMES OF TRAVELING ROUTES OF THE HISTORICAL UMAN AREA (18th–19th CENTURIES)

Oksana B. Vasylyk, Uman National University of Horticulture (Ukraine)

E-mail: ovasilik@ukr.net

DOI: 10.32342/2523-4463-2019-0-16-23

Key words: *appellative, dromonym, lexeme, microtoponym, word-building pattern.*

The purpose of the article is to analyze structural and semantic features of ancient dromonyms and remigationyms of the historical Uman area during their existence, at the beginning of the first fixations in the written texts of 18th–19th centuries to the present day. In the past, the settlements of studied area were connected to each other by the different ways, more or less convenient. All of them at that time were unpaved. By type of traffic, they were divided into postal, trade or caravan, military and grade roads and small paths between villages. The lexemes road and track were used for their names in contrast to the 17th century, when the appellatives way and «hostynets» exist. Most of the names have oikonym origin.

The peculiarity of dromonyms of this period was the use of descriptive structures, which took into account such characteristics as size, shape, quality, functionality, location relative to other geographical features. Such onyms consist of a noun in the nominative case and a prepositional structure, which explains the noun by a definition. These structures express the direction and can be the answers to the questions: “Where?”, “Where... from?”. The names-landmarks appear for need to specific location of the new topoobjects relatively to well-known ones. They are formed by a combination of prepositions with nouns in indirect cases. In the microtoponymy system the type of the names “preposition + noun” is quite common. The prepositional structures are typical for microtoponymy of the different regions of Ukraine. But a significant percentage of their usage is in the modern period, as they are active in the oral speech. These names are inefficient for the historical Uman district.

In the antiquity the natural connectional routes ran across not only the land, but also the water. Such lexemes as dam and ford are associated with foot or wheel overcoming the shallow water bodies. The names of dams were obtained mainly by their location.

The ford was used like the dam. But only one famous of Sinyukhyn Brid was recorded since the 18th century.

The analysis of the represented names showed that the investigated dromonyms are predominantly descriptive names that contain prepositional structures. The most characteristic models with the prepositions «with» and «in», that determined the location of new topoobjects relatively to more well-known and significant ones. And the hydrodromonym and the most part of remigationyms are the attributive word combinations organized according to the «adjective + noun» model. The most of onyms disappeared, and some names were renamed during the 20th century.

References

1. CDIAKUkrainy, fund 49, register 1, archiving 37, plate 9.
2. Serczyk, W. *Włość Humańska w drugiej połowie XVIII wieku (z problematyki społecznej i gospodarczej)* [Human volost in the second half of the 18th century (from social and economic issues)]. *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* [Scientific work books of Jagiellonian University. Historical works], 1961, no. 5, pp. 75-100.
3. DAKO, fund 1542, register 1, archiving 2415, plate 1.
4. Vasylyk, O.B. *Materialy toponimichnyh ekspedycij (2010–2014)* [Materials of the toponymic expeditions (2010–2014)] (in Ukr., unpublished).

5. Mukalov, N.D. *Geografija Kievskoj gubernii* [The geography of Kiev province]. Kyiv, Tip. "Gubernskaja" Publ., 1883, 146 p.
6. Jevarnickij, D.I. *Volnosti zaporozhskih kazakov* [The liberties of Zaporozhe Cossacks]. Saint Petersburg, Tipografija P.I. Babkina Publ., 1898, 405 p.
7. Karpenko, Ju.A. *Nazvanija zvezdnogo neba* [The names of the sky stars]. Moscow, Nauka Publ., 1981, 184 p.
8. *Umans'kyj krajeznavchyj muzej* [A study of local lore museum in Uman], no. 6652, 374 plates.
9. *Atlas Kievskoj gubernii, sostojashhij iz generalnoj karty, 12 gorodovyh planov i 12 povetovyh kart* [The atlas of Kiev province], 1800.
10. Skalkovskij, A. *Naezdy gajdamak na Zapadnuju Ukrainu 1755–1768*. [The raids of haidamaks to the Western Ukraine. 1755-1768]. Odessa, v gorodskoj tipografii Publ., 1845, 230 + II p.
11. CDIAK Ukrainy, fund 442, register 92, archiving 204, 25 plates.
12. *Uman. Navodnenie* [Uman. The flood]. *Kievskoe slovo* [The word of Kyiv], 1896, 12 marta, p. 3.
13. *Ves Uman na 1911 god* [All Uman in 1911]. Uman, 1910, 34 p.
14. Luzhetska, O. *Pryjmennykovi deryvaty u mikrotoponimii Pivdenno-Zakhidnoho Opillia* [Prepositions derivatives in the South-Western Opillia microtoponymy]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva* [Actual problems of philology and translation]. Khmelnytskyj, KhmTsnP Publ., 2013, no. 6, pp. 175-182.
15. Funduklej, I. *Statisticheskoe opisanie Kievskoj gubernii* [The statistical description of Kyiv province]. Saint Petersburg, Tipografija Ministerstva vnutrennih del Publ., 1852, 349 + IX p.
16. CDIAKUkrainy, fund 127, register 1030, archiving 428, plates 48-49.
17. CDIAK Ukrainy, fund 492, register 34, archiving 632, plates 1-2.
18. Stryliuk, O. *Slovotvirna struktura mikrotoponimiv sil Turijskoho rajonu Volynskoi oblasti* [The derivate structure of the microtoponymy of Turijsk district Volyn region]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka* [Scientific reviews of TNPU]. Ternopil, Pidruchnyky i posibnyky, 2009, no. 2, pp. 214-225.
19. DAKO, fund 1542, register 1, archiving 2414, plate1.
20. *Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissieju dlja razbora drevnih aktov, vysochajshe uchrezhdennuju pri Kievskom voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore* [Archive of the South-Western Russia], 1859-1914, vol. III, p. 742.
21. Ivashhenko, V. *Istoricheskij ocherk Umami i Caricyna sada (Sofievki)* [The historiographical overview of Uman town and of Tsaritsyn Garden (Sofievka)], Kiev, Tip. V. Kulzhenko Publ., 1895, 49 p.
22. *Puteshestvie I.A. Gildenshtedta po Elisavetgradskoj provincii (1774 g.)* [The journey of I.A. Gildenshtedt in the Elisavetgrad province (1774)]. *Elisavetgradskij vestnik* [Elisavetgrad News journal], 1889, no 53, p. 2.
23. Loboda, V.V. *Toponimiia Dnipro-Buzkoho mezhyrichchia* [The toponymy of the Dnieper-Bug interflue]. Kyiv, Vyscha shkola Publ., 1976, 232 p.
24. Monke, S.Yu. *Narys istorii Umanschyny (z najdavnishykh chasiv do 60-kh rokiv XX stolittia* [The overview of Uman region history (from the earliest times till 60^s of the 20th century)]. Kyiv, VPTs "Kyivskij universytet" Publ., 2001, 266 p.

Одержано 4.03.2019.